

Opprørske eller disiplinerte bønder?

Forholdet mellom styresmakter og
allmuge i Sogn og Fjordane på 1600- og
1700-talet

Harald Krøvel (HVO)

Vedlegg 1. Prosentdel skifte med bøker (bokfrekvens) i undersøkte bondeskifte ca 1797–1812 i ulike område

Område / sorenskrivardøme	Fylke	Undersøkte skifte	Skifte med bøker	Bokskiftefrekvens
Nordmøre	Møre og Romsdal	53	22	42
Romsdal	Møre og Romsdal	50	19	38
Sunnmøre	Møre og Romsdal	50	25	50
Nordfjord	Sogn og Fjordane	50	29	58
Sunnfjord	Sogn og Fjordane	50	23	46
Indre Sogn	Sogn og Fjordane	48	17	35
Ytre Sogn	Sogn og Fjordane	50	26	52
Nord- og Midhordland	Hordaland	192	8	4
Sunnhordland	Hordaland	81	11	14
Hardanger/ Voss	Hordaland	32	18	56
Karmsund	Rogaland	50	12	24
Ryfylke	Rogaland	50	17	34
Jæren og Dalane	Rogaland	51	24	47
Mandal	Vest-Agder	50	34	68
Lista	Vest-Agder	50	22	44
Nedenes	Aust-Agder	50	30	60
Vestre Råbyggelaget	Aust-Agder	50	21	42
Østre Råbyggelaget	Aust-Agder	50	37	74
Larvik	Vestfold	50	8	16
Søndre Jarlsberg	Vestfold	50	8	16

Kjelde: Atle Døssland (2003): «Bønder, bøker og politikk. Samanheng mellom skriftkultur og politisk mobilisering i Noreg på 1800-talet», *Historisk tidsskrift*, bd. 82, s. 159.

Prosentdel bondeordførarar 1838–1862		Prosent røyster ved stortingsvala av røysterettskvalifiserte 1829–56		Prosent stortingsmenn av bondestand 1815–74	
1. Rogaland	83	1. Møre og Romsdal	46	1. Oppland	81
2. Aust-Agder	82	2. Sogn og Fjordane	38	2. Rogaland	76
3. Vest-Agder	81	3. Nord-Trøndelag	37	3. Buskerud	74
4. Møre og Romsdal	80	3. Hedmark	37	4. Akershus	73
5. Oppland	72	5. Vest-Agder	36	5. Aust-Agder	72
6. Nord-Trøndelag	67	6. Hordaland	32	6. Vest-Agder	70
7. Akershus	67	7. Østfold	31	6. Møre og Romsdal	70
8. Buskerud	63	8. Rogaland	28	8. Nord-Trøndelag	67
9. Telemark	62	8. Oppland	28	9. Hordaland	63
10. Østfold	57	10. Aust-Agder	27	10. Sogn og Fjordane	61
11. Hedmark	56	10. Akershus	27	11. Hedmark	60
12. Sør-Trøndelag	55	12. Sør-Trøndelag	25	12. Telemark	58
13. Vestfold	47	13. Nordland	23	13. Sør-Trøndelag	57
14. Hordaland	47	13. Buskerud	23	14. Østfold	53
15. Nordland	46	15. Telemark	22	15. Nordland	49
16. Sogn og Fjordane	42	16. Vestfold	20	16. Vestfold	44
				17. Troms og Finnmark	24
Gjennomsnitt	62	Gjennomsnitt	31	Gjennomsnitt	62

Kjelde: Atle Døssland (2003): «Bønder, bøker og politikk. Samanheng mellom skriftkultur og politisk mobilisering i Noreg på 1800-talet», Historisk tidsskrift, bd. 82, s. 160.

Sogn og Fjordane – 1800-tal

- 1) utbreidd skriftkultur
- 2) høg oppslutning om vala
- 3) val av embetsmenn (i mindre grad bønder)

Politisk mobilisering, men ikkje på eigne premissar?

Årsak: disiplinerte bønder?

manglande opprørstradisjon?

Hans Arentz, sorenskrivar i Sunnfjord 1762-1793:

Folket [...] findes [...] dog ikke at være af det ubøjjeligste Slags: meget mere vise de i mange Begivenheder en taabelig Undergivenhed, ja endog velsigne dem, som forstaae bedst at trykke dem. Kort sagt, den søndenfjordske Bonde fortjener ikke at kaldes enten grov eller oprørisk, men for Resten har han de almindelige Bonde-Skrøbeligheder ved sig.

Kjelde: Ragnar Bull (red): *Søndfjord: ufruktbare klipper og bjergtroldets boliger?: utdrag av Hans Arentz' manus "Beskrivelse over Søndfjord i det nordre Bergenhussiske Amt" Anno 1785, Oslo 1999, s. 37.*

1600-talet: styrking av statsmakta

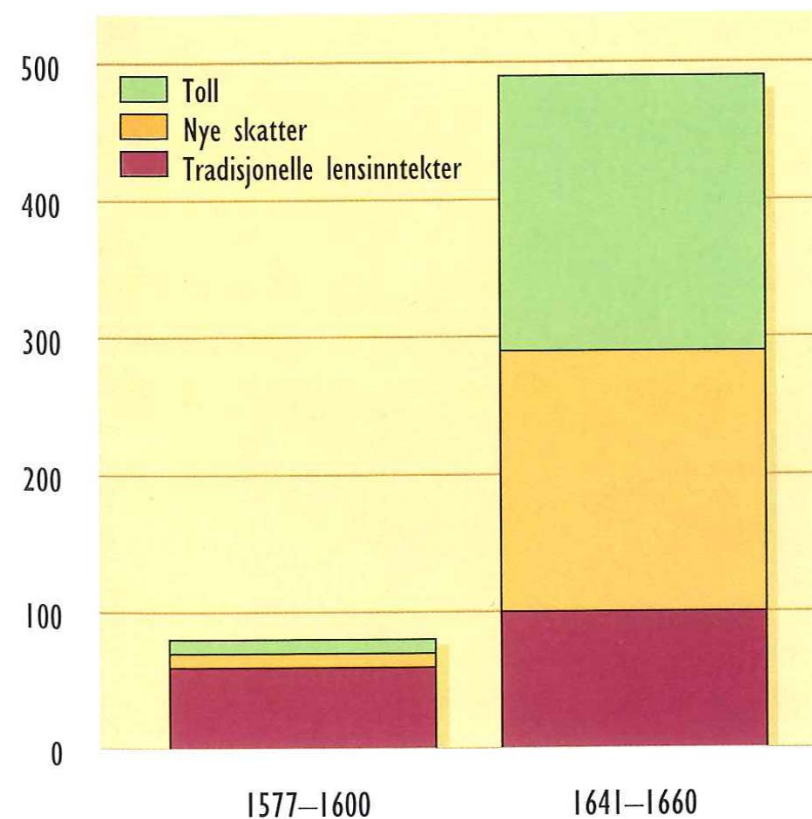
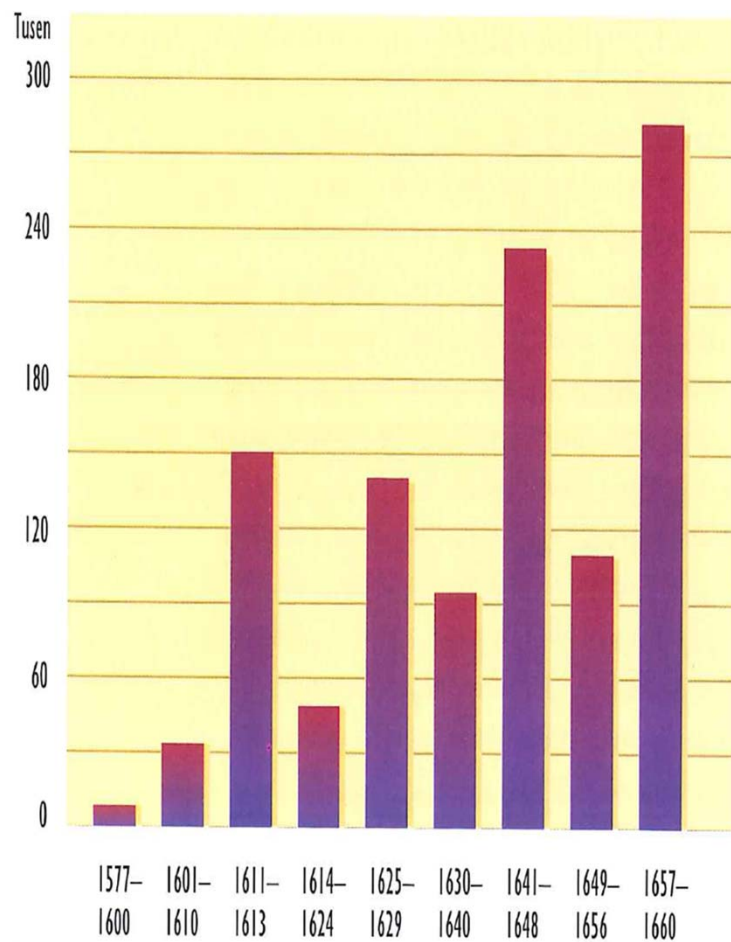
Auka ressursuttak frå bondesamfunet

- auka skattenivå
- militærteneste

Frå domenestat til makt-/ skattestat

Nye skattar i Noreg 1577-1660

Kjelde: Øystein Rian, *Den nye begynnelsen, 1520-1660*, Aschehougs norgeshistorie, bd. 5, 1995, s. 158-159.

Allmuge og øvrigheit

- Tinget som møtestad
 - offentlege kunngjeringar → reaksjonar
- Kanalar til sentrale styresmakter:
 - Supplikkar
- Den norske bonden – kongetru og konservativ?

Ulike former for motstand

- Passiv (skjult) motstand
 - Forhaling, unnaluring, sabotasje
- Aktiv (open) motstand:
 - direkte konfrontasjon
 - opprør
- Public transcript \leftrightarrow hidden transcript

Motstand mot militær utskrivning

- Sjuårskrigen 1563-1570:
 - Sunnfjordingar gjer opprør i Bergen
 - fem av leiarane vart avretta
- Kalmarkrigen 1611-1613
 - Desertering → mange bøtelagde

Motstand mot militær utskrivning

- Utskriving i Indre Sogn 1659
 - Samanstøyt på tinget i Solvorn 1659
 - drap på ein løytnant
 - 8 sogndølar vart dømde til livsvarig straffearbeid
 - organisert motstand enda i vald

Motstand mot aukande skattekrav

- 1617: gardar i Sunnfjord beslaglagde p.g.a. skattenekt
- 1629: skattenekt og motstand mot utskrivning i Sunnfjord → fem sunnfjordingar bøtlagde
- Protestar frå heile Vestlandet → Bjelkekommisjonen

Kritikk av futen

- Segner om futedrap
- Futen som skatteflåar
 - Samanblanding av embetsutøving og privatøkonomi
- Futen som lynavleiar
 - Kritikk mot skatteinnkrevjinga

Futen Gjøde Pedersen

- Fut i Indre Sogn, 1604-11
- Skulda for overgrep og undertrykking
- Underslo verdier for krona
- Supplikk frå bøndene → futen mista embetet
- 1627: Gjøde Pedersen attende i Sogndal
 - Godsforvaltar for adelsmannen Iver Wind
 - Kaupanger og Stedje: adelsgods → arbeidsplikt for bøndene
- 1638: nokre bønder prøvde å drepe Pedersen
- Bruk av legale kanalar + illegale motstandsformer

Nils Kvithovud og opprøret i Sogn

- Bakgrunn: den store nordiske krig (1709-20)
 - auka skattenivå (dagskatten frå 1712)
- Kollektiv skattenekt i Sogn
- Supplikk til København
- Nils Kvithovud: Kongen kjende ikkje til den nye skatten
- Omreisande agitasjon

Nils Kvithovud og opprøret i Sogn

- Mottrekk frå staten
 - Militær støtte ved skatteinnkrevjing
 - Arrestasjon av Nils Kvithovud → dødsdom
- Bøndene gjev opp
 - Betalar dagskatten frå 1714
- Men: allmugen fritekne for dagskatt i 1715

Nordfjord – disiplinerte bønder?

- Peder Finne, sokneprest i Innvik(1743):

Indbygerne ere nøysomme, arbeidsomme og flittige [...], men derhos ere egensindige, selvraadige, vrang-viise opsetzige, naar noget nytt paabydes

Kjelde: Reidar Djupedal, «Meldingar frå prestane i Nordfjord 1743 til Det danske Kanselliet», *Årbok for Nordfjord* 1953, s. 83-84.

- Gabriel Heiberg, sokneprest i Gloppen (1743)

Jeg har befundet dette Folk at være stiv-sindet og trodsigt, [...] Er og derfor meget vanskelig at holde under nogen Disciplin og subordination

Kjelde: Reidar Djupedal, «Meldingar frå prestane i Nordfjord 1743 til Det danske Kanselliet», *Årbok for Nordfjord* 1953, s. 96.

Bondemotstand i Nordfjord

- Segner om futedrap
- Mange klager på futar på 1500/1600-talet
- 1620-åra: opprørsskuldingar mot fut + bønder
 - Futen dømd til døden
 - Bønder frå ulike delar av Nordfjord bøtelagde

Bondemotstand i Nordfjord

- 1620-åra: motstand mot soldatutskrivning
 - bønder jagar fut og offiserar frå tinget på Lote
- 1641: allmugen i Stryn og Olden nekta å betale garnisons- og defensjonsskatt
 - krav om å få sjå kongens skattebrev

Bondemotstand etter 1750

- Motstand i Sunnfjord mot ekstraskatten i 1760-åra
- 1802: Lærdal
 - Lærdølane pålagd militærteneste (1799)
 - Lærdølane nektar å la seg utskrive
 - Forsvar for gammal rett

Oppsummering

- Bondemotstand i alle futedømma
- Få store aksjonar
 - Unntak: motstanden mot dagskatten 1712/13
- Utbreidd «motstandskompetanse»:
 - bruk av legale kanalar (supplikkar)
 - kommunikasjon og samordning
 - kollektiv samhandling
 - bondeleiarar

Oppsummering

- Sogndal / Indre Sogn – eit kjerneområde for bondemotstand?
 - sosial struktur
 - ressursar (skog)
- Indre – ytre?
- Sentrum – periferi?
- Samanheng mellom bondemotstand på 1600- og 1700-t. og politisk kultur på 1800-tal?